

ТОШКЕНТ ШАҲРИНИНГ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШИ

Ш.Асомова¹

¹ ЎзМУ География ва табиий ресурслар факультети,
География мутахассислиги 1-босқич магистранти

С.Таштаева²

² ЎзМУ Иқтисодий ва ижтимоий география
кафедраси доценти

МАҚОЛА
МА'LUMОТИ

АБСТРАКТ:

МАҚОЛА ТАРИХИ:

Received: 07.10.2024

Revised: 08.10.2024

Accepted: 09.10.2024

КАЛИТ СЎЗЛАР:

Тошкентнинг қулай
географик ўринда:
қитъалараро савдо
йўлларининг кесишган
қисмида жойлашгани
уни йирик савдо
марказига
айлантирган.

Тошкент шаҳри узоқ ва мураккаб тарихга эга бўлиб, унинг қачон пайдо бўлганлиги ҳақида аниқ маълумотлар йўқ. Археологик қазилмалар шундан далолат берадики, бундан тахминан икки минг йиллар муқаддам унинг ўрнида шаҳар харобалари бўлган.

КИРИШ. Тошкент шаҳри узоқ ва мураккаб тарихга эга бўлиб, унинг қачон пайдо бўлганлиги ҳақида аниқ маълумотлар йўқ. Археологик қазилмалар шундан далолат берадики, бундан тахминан икки минг йиллар муқаддам унинг ўрнида шаҳар харобалари бўлган. Шаҳар турли номлар билан (Юни, Чоч, Шош, Бинкат) тарихий манбаларда учрайди. Унинг ҳозирги номи XI асрда Абу Райхон Беруний ва тарихчи Маҳмуд Қошғарий асарларида тилга олинган. Шаҳарнинг ривожланиш тарихини ўзига хос бўлган бир неча босқичларга ажратиш мумкин:

1-давр (1917-йилгача). Тошкентнинг қулай географик ўринда: қитъалараро савдо йўлларининг кесишган қисмида жойлашгани уни йирик савдо марказига айлантирган. Шаҳар текисликда, ўтроқ деҳқончилик ва қўчманчи чорвачилик районларининг

кесишган қисмида жойлашган бўлиб, бу ерда турли маҳсулотлар айирбошланар эди. У ғарб ва шарқ, шимол ҳамда жануб ўртасидаги савдо иқтисодий алоқаларда асосий ўрин тутар эди [2]. Шу билан бир каторда кўчманчи халқларнинг босқинларига қарши Ўрта Осиё худудидаги ҳарбий функцияларни бажарувчи истехком ҳам эди. Шаҳар қалъа деворлари билан ўралган бўлиб, ўртасида бозор бўлган. Бозордан саккиз томонга радиал сифатида атрофга кетувчи йўллар ўтган [1]. Бу йўллар дарвозадан чиқиб, шаҳарни атроф билан боғлаган. 1865 йилда Россияга қўшиб олингач, Тошкент Ўрта Осиёга кирувчи асосий “дарвоза” ролини ўйнади. 1899 йилда Каспийорти, 1906 йилда Тошкент – Оренбург темир йўллари қурилди. Шаҳар Урал, Волгабўйи, Россиянинг марказий қисми ва Сибирь билан савдо иқтисодий муносабатларни олиб борди. Шаҳар худудий жиҳатдан кенгайиб, Анҳор каналидан шарқ ва жанубга Салор дарёси томонга қараб кенгая борди ва унинг “европача” янги қисми қурила бошлади. XIX аср ўрталарида майдони 30 км.кв, аҳолиси 50 минг кишини ташкил этди.

2-давр (1917 – 1940 йй.) Октябр инқилобидан сўнг шаҳар ҳаётида катта ўзгаришлар юз берди. 1924- йилдан бошлаб шаҳар реконструкция қилиниб, саноат корхоналари, янги уй - жойлар, ўқув юртлари ва бошқа бинолар қурилди. У Туркистон ўлкасининг саноат ва транспорт марказига айланди. 1930-йилда пойтахтлик функциясини олиши Тошкент шаҳрини Ўрта Осиёдаги маъмурий-маданий марказ даражасига олиб чиқди. Шаҳар худуди 1938-йилдаги режа асосида шимоли-шарқ томонга қараб кенгайди. Марказий қисми радиал-халқасимон шаклда бўлиб, 12 та радиал ва 3 та халқа йўлдан иборат эди. 1939- йилда шаҳар аҳолиси 584 минг кишини ташкил этиб, у Ўрта Осиёдаги энг йирик, кўп функцияли шаҳарга айланди ва 90 кв. км майдонни эгаллади [3].

3-давр (1940 – 1945 йй.). Бу давр қисқа вақтни ўз ичига олсада рўй берган уруш туфайли катта ўзгаришларга бой бўлиб, шаҳарнинг ривожланишида муҳим рол ўйнади. Мазкур давр учун Россия, Украина, Белоруссиядан кўплаб саноат корхоналари ва аҳолининг кўчириб келтирилиши хос бўлди. Уруш йилларида Тошкент ҳарбий арсенал сифатида, мудофаа-ташкилий ишларни бажарди. 1942-йилда бу ердаги саноат корхоналарининг ярми ҳарбий маҳсулот ишлаб чиқарар эди [3]. Фронт чизигидан яна 100 дан ортиқ корхоналар ва кўплаб аҳоли эвакуация қилинди. Бу даврда Тошкент шаҳри саноатида жуда катта ўзгаришлар рўй бердики, бу унинг кейинги саноат таркибида машинасозлик ва металлургия саноатига ихтисослашуви учун асос бўлди. Шу билан бирга бу ерда юқори малакали кадрлар тўпланди, халқ хўжалигининг турли соҳалари, фан ва маданият- кино, театр, ўқув юртларига асос

солинди. 1946-йилда унинг ҳудуди 130 км кв. га тенг бўлди ёки 10 йил ичида деярли 1.5 мартага кенгайди.

4-давр (1946-1990 йй). Мазкур даврда шаҳар муҳим транспорт ва саноат маркази сифатида фаолият кўрсатишни давом эттирди, шарқда унинг сиёсий роли ортди. Аҳоли сонининг кўпайиб бориши, функцияларининг ортиб бориши билан унинг майдони ҳам кенгайди. Шаҳарда кўп қаватли бинолар қурила бошлади, аҳоли сони тез ортиб борди. 1966-йилги zilзиладан сўнг у қайта тикланди ва замонавий шаҳарга айланди. Кўплаб уй-жойлар, бошқарув органлари бинолари, илмий - текшириш институтлари, ўқув юртлари, маданий объектлар, савдо марказлари, саноат корхоналари қурилди. Аҳоли сони ортиб бориб у 1960-йилда миллионер шаҳарга айланди. Високовольтний, Рисовий, Шимоли-шарқ, Юнусобод, Қорақамиш массивлари қурилди. 1977-йилда унинг турли қисмлари метро билан боғланди. Шаҳар мавжуд имкониятларидан ортиқ даражада вазифаларни бажара бошлади. Бу даврда шаҳар майдони 256 км кв. ни ташкил этди ва у Ўрта Осиё давлатлари ичида аҳоли сонига кўра биринчи ўринни эгаллади, унинг мавқеи Киев, Минск, Баку, Новосибирск шаҳарлари қаторида турди.

5-давр (1991-йилдан ҳозирги кунгача). Республиканинг мустақилликка эришиши 2 миллиондан ортиқ аҳолига эга бўлган миллий пойтахт зиммасига янада улкан давлат, сиёсий вазифаларини юкледи. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида ўзгача муҳит шаклланди: иқтисодиёт тармоқларида ўзгаришлар содир бўлди, йирик саноат ишлаб чиқариши ўрнини кичик ва ўрта корхоналар эгаллади, ердан фойдаланишга бўлган муносабат ўзгарди, янги тармоқлар вужудга келди, пойтахт шаҳарнинг халқаро миқёсда геосиёсий ва бошқарув мавқеи ортди. Шаҳарнинг сиёсий-маъмурий ва илмий-маданий каби соф пойтахтлик функциялари тез ривожланди. Тошкент мустақил давлатнинг сиёсий марказига айланди. Бу ердан республика Президенти қароргоҳи, мамлакат Олий Мажлиси, Вазирлар маҳкамаси, ижтимоий ҳаракат, партиялар ва жамоат ташкилотларининг марказлари, чет эл элчихоналари, БМТ ваколатхоналари, банк-молия тизими муассасалари ва бошқалар ўрин олди. Тадбиркорлик, ишбилармонлик, хорижий сармоялар киритиш, мулкни хусусийлаштиришга оид туб ислохотлар олиб борилди, хиёбон, кўча, майдонларнинг номлари қайта номланди, шаҳар транспорти янада такомиллашди. Шаҳар ичи транспортини яхшилаш мақсадида Тошкент кичик халқа йўли, Тошкент метросининг учинчи -Юнусобод йўналиши, Чилонзор туманидаги ҳашаматли кўприк ишга туширилди. 1996 - йил 31 январ “Тошкент шаҳрида уй - жой қурилишини давлат

томонидан қўллаб - қувватлашни кучайтириш тўғрисида” Президент фармониға мувофиқ асосий эътибор аҳолини уй - жой билан таъминлаш (ёш оилаларға кредитға уй-жой бериш) аҳолини турмуш даражасини ошириш, ижтимоий муҳофаза қилиш, шаҳарда аҳоли яшаши учун қулай ва соғлом муҳит яратишға қаратилди. Шаҳар чегаралари жанубий, шимолий - шарқий, шимоли-ғарбий йўналишларда кенгайтирилди. 2008-йилда Тошкент шаҳрининг 2200 йиллик юбилеи нишонланди. Ҳозирги кунда Тошкент шаҳрининг турли массивларида янги қурилишлар, реконструкция, реновация ишлари олиб борилмоқда. Хусусан, “Тошкент-сити”, метронинг ер усти янги тармоқлари, хашаматли кўприклар, саноат корхоналари, олий таълим муассасалари ва бошқа йирик объектлар халққа хизмат қилмоқда.

Шаҳарнинг юқори суръатлар билан ривожланиши, йиллар давомида шаклланган қулай географик ўрни, ишлаб чиқариш ва демографик салоҳияти, малакали кадрлар, прогрессив тармоқларнинг жойлашуви уни миллий ва минтақавий пойтахт сифатида барқарор ривожланиши учун асос бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Муҳаммаджонов А. Қадимги Тошкент. - Т.: Фан, 1988.-164 б.
2. Раимов Т.И. Столичные города Средней Азии. // Вопросы физической и экономической географии Узбекистана. Т., ТашГУ, 1967. С.- 116 -133.
3. Тошкент. Энциклопедия. Т.: Энциклопедия, 1992. – 495 б.